

Markkinaliberalismin loppu

EEVA LENNON

Taloudellinen liberalismismi eli markkinaliberalismi tai uusliberalismi on vihdoinkin 40 vuoden valtakauden jälkeen heitetty historian romukoppaan. Sen katsotaan nyt aiheuttaneen kriisin poikineen: finanssikriisin, populismin, ja lopulta myös länsimaisten yhteiskuntien valmistautumattomuuden covidiin. Sen arvioidaan lisäksi pahentaneen ympäristökriisiä. Kansainvälinen organisaatio toisensa jälkeen on kääntänyt kelkkansa ja tuominut tuhoisana ideologiana markkinoiden oikukaan ja epärationaalisen sananvallan, voiton tavoittelun kaiken muun kustannuksella, verohelpotusten suosimisen julkisten palvelujen kustannuksella, tolkkuttomat yksityistämiset, taloudellisen eriarvoisuuden kasvun ja globalismin uhrien heitteillejätön.

Ranskalaisen taloustieteilijän Thomas Pikettyin hätähuuto teoksessa *Pääoma 2000-luvulla* herätti huomiota maailman turuilla, ja sen englanninkielisestä käännöksestä tuli myyntimenestys. Kansainvälinen valuuttarahasto ja läntisten teollisuusmaiden järjestö OECD varoittavat eriarvoisuuden lisääntymisen tuhoavan talouden, koska eriarvoisuus tuhoaa peruskulutuksen, kun vähempiosaiset eivät saa osuuttaan kansantulosta. Perustarvikkeiden sijasta tuotetaan blingia ja ympäristökriisin ratkaisuun välttämättömän kestävä kehityksen mahdollisuudet häviävät.

Euroopan keskuspankki EKP on myös kääntynyt selkensä markkinaliberalismille. Eikä se tietenkään ole mikään ihme, että Yhdysvaltojen demokraattinen hallitus on luopunut uusliberalismista. Mutta myös Britannian konservatiivinen hallitus on kääntynyt markkinaliberalismin brittiläisestä versiosta thatcherismistä ja siirtynyt radikaalista oikeistosta selvästi lähemmäksi keskustaa ja hyvinvointivaltiota. Syynä on äänestäjien kääntymys: nyt covidin aikakaudella äänestäjät haluavat taas kiihkeästi hyvinvointivaltiota, kunnollisia julkisia

palveluja eritoten julkisen sektorin terveyspalveluja. Valtion rooli kansalaisten suojelijana kriisitilanteessa, tuo paljon parjattu lastenhoitajavaltio, on taas kunniansa, vaikka se tietäisikin verotuksen korotusta. Veronalennukset eivät enää ole poliittista valttia.

Britanniassa hallitus on pelastanut satoja tuhansia työntekijöitä työttömyydeltä lomauttamalla heitä ja maksamalla 80 prosenttia heidän palkastaan. Huolimatta kauppojen ja liikelaitosten sulkemisesta ja vientilukujen romahtamisesta brexitin takia sekä monien yritysten kuolemasta, työttömyyttä on valtion tuen takia vain runsaat viitisen prosenttia. Myös toimeentulotukea korotettiin tilapäisesti kriisin pahimpaan aikaan. Pikemminkin maata vaivaa vakava työvoimapula brexitiin liittyvän ulkomaalaisten työntekijöiden kadon takia: onneksi edes omat työntekijät on pidetty valtion avulla työvalmiudessa lomautusrahalla.

Hallituksen retoriikka on muuttunut tuloa taivottavaksi erityisesti Britannian eri alueiden, pohjoisen ja etelän välillä: ”levelling up”, tasoitus ylöspäin, on johtava iskulause. Tämän uuden ”levelling up” -retoriikan takana on brexitin aiheuttama poliittinen muutos: brexitin takia kolmannes työväenpuolueen äänestäjistä – pääasiassa Pohjois-Englannista – äänesti brexitiä ja sitten vuoden 2019 parlamenttivaaleissa myös Boris Johnsonin johtamia konservatiiveja, joiden iskulause oli ”let’s get brexit done”. Konservatiivit haluavat nyt pitää kiinni näistä työväenpuolueen perinteisistä äänestäjistä lupaamalla Pohjois-Englannille uutta taloudellista toimintaa, jolla tämä Britannian köyhempi osa saisi kiinni vaurasta Etelä-Englantia. Varallisuusero itäisen ja läntisen Saksan välillä on Angela Merkelin Saksassa onnistuttu kutistamaan huomattavasti pienemmäksi kuin on ero etelän ja pohjoisen välillä Britanniassa. Mutta sijoitukset Pohjois-Englantiin maksavat paljon ja

tietävät huomattavia veronkorotuksia, mitä konservatiivien perinteiset parempiosaiset jäsenet eivät suosi. Konservatiivien on hankalaa pitää koossa perinteisten konservatiivisten parempiosaisen äänestäjien ja vähempiosaisen työväenpuolueelta vallattujen äänestäjien koalitiota, mutta toistaiseksi ”levelling up” -retoriikka on ollut päällimmäisenä, sillä konservatiivit otaksuvat äänestäjien pään kääntyneen siihen suuntaan.

Tuoreimmassa budjetissaan Johnsonin hallitus aikoo elvyttää taloutta pääasiassa valtion sijoituksilla infrastruktuuriin: keynesiläistä politiikkaa kaukana thatcherismistä. Konservatiivinen puolue on nyt ”todellinen julkisten palvelujen puolue”, kerskui valtiovarainministeri Rishi Sunak. Tämä on paluuta 1970-luvun korkean verotuksen ja suuren julkisen kulutuksen politiikkaan, voihkivat perinteiset konservatiivit. Tuoreessa budjetissa kansallinen terveydenhuolto ja pandemiassa kärsinyt opetustoimi saavat reippaasti uusia määrärahoja, ja viime vuosikymmeniin verrattuna julkisten palvelujen rahoitus näyttää varsin anteliaalta. Tosin julkiset palvelut eivät edes tällä budjetilla saavuta sitä tasoa, mikä niillä oli työväenpuolueen valtakaudella, joka päättyi konservatiivien vaalivoittoon vuonna 2010.

Covid ja brexit sekä Boris Johnsonin hallituksen ohjelman suuret valtion sijoitukset hyvinvointivaltioon, yritystukeen, julkisiin palveluihin ja infrastruktuuriin ovat kasvattaneet huomasti valtionlainaa ja korottaneet verotuksen nopeasti korkeimmalle tasolle sitten 1950-luvun, jolloin elettiin vielä toisen maailmansodan jälkituntumassa. Veronkorotukset on toteutettu pääasiassa sosiaaliturvamaksujen korotuksilla ja laahaamalla yhä enemmän veronmaksajia korkeampaan veroluokkaan jäädyttämällä progression kynnykset. Lepytäkseen perinteisiä konservatiiveja Sunak lupaili veronalennuksia ennen seuraavia vaaleja. Hän panee toivonsa kovan kasvun elpymiseen ennusteista piittaamatta. Sillä tämän maan taloustieteelliset ennusteet ovat varsin kehnot: covid verottaa taloudellista kasvua noin kaksi prosenttia pitkällä aikavälillä, brexit kaksi kertaa enemmän eli nelisen prosenttia. Yleistaloudellisen arvion mukaan noin 2,5 prosentin vuotuinen kasvu takaa säällisen palvelutason ilman korkeita veroja, ja siihen Britannia tuskin tulee yltämään.

Johnsonin hallitus on uskaltanut jopa uudistaa vanhusten hoidon niin, että se rahoitetaan pääasiassa verorahoilla eli sosiaaliturvamaksujen korotuksella eikä enää hoivattavan tuloilla ja omai-

suudella enempää kuin 80 000 punnan arvosta. Tähän asti monet vanhuksat ovat perillistensä närkästykseksi joutuneet myymään asuntonsaakin maksakseen hoivansa. Vanhusten hoivan pääasiallinen rahoitus verovaroilla ei tosin edistä tuota Johnsonin retoriikan lupaamaa pyrkimystä tasa-arvoisempaan yhteiskuntaan. Sillä kun vanhusten hoito vastaisuudessa rahoitetaan sosiaaliturvamaksun yleisellä korotuksella, vähempiosaiset veronmaksajat joutuvat suureksi osaksi kustantamaan sellaistaikin vanhusten hoivan, joilla on omaisuutta ja ehkä kallis asunto, jollaisesta tuo veronmaksaja itse ei voi edes uneksia. Tämä politiikka tehtiin ilmeisesti parempiosaisen konservatiivisten äänestäjien miellyttämiseksi. Mutta se seikka, että nyt myös suurin osa vanhusten hoitoa maksetaan verorahoilla ja se liittyy hyvinvointivaltion tarjoamiin sosiaalisiin etuihin, on kyllä täysin thatcherismin hengen vastaista politiikkaa.

Tulevaisuus näyttää, onko konservatiivien kääntymys pois thatcherimista kohti hyvinvointivaltiota ja vasemmistolaisempaa politiikkaa kestävä ja ideologisesti vankkaa vai pelkästään tämänhetkisen pakon sanelemaa. Boris Johnsonilla on taipumus kääntyä tuulen mukaan.

Ehkä uskottavimman raportin markkinaliberalismin tuhoista on tehnyt Englannin pankin edellinen johtaja Mark Carney teoksessaan *Value(s)*, josta on tullut jonkinlainen finanssipiirien raamattu. Alunperin kanadalainen Carney toteaa teoksessaan, että markkinataloudesta on tullut markkinayhteiskunta ja uusliberalistinen yhteiskunta ei ole toiminut yhteiskunnan arvojen mukaan alistuessaan markkinoiden saneluun. Tietysti keynesiläiset ja monet muutkin taloustieteilijät ovat arvostelleet markkinaliberalistista paradigmat jo kauan. Esimerkiksi Lontoon yliopiston talousopin professori Mariana Mazzucato kertoo markkinaliberalismin mielettämyyksistä takavuosina ilmestyneessä teoksessaan *The Value of Everything*. Hän toteaa muun muassa, että jotain terveysvaikutukseltaan täysin mitätöntä lääkettä valmistetaan vain siksi, että markkinat suosivat sitä, mutta alan tiedemiesten mielestä todella tehokas lääke jää valmistamatta tai sitä valmistetaan vain vähän, koska markkinat eivät ole sitä suosineet.

Uutta on, että markkinaliberalismin kiroaa maan rakoon entinen pankkiiri. Carney kiinnittää huomiota erityisesti siihen, että markkinat eivät ole välttämättä toteuttaneet yhteiskunnan arvoja ja ympäristönsojelman vaatimuksia. Se on paljastunut toden teolla vasta covid-kaudella, mis-

sä hätätilanne osoitti, mitkä yhteiskunnan arvot todella ovat: valtion rooli ihmisten tukijana, terveyspalvelujen merkitys, turvallisuus ja solidaarisuus muita ihmisiä ja erityisesti covidin pahimmin uhkaamia vanhuksia kohtaan. Thatcherismin leimaama konservatiivinen hallitus yritti pitkään painiskella talouselämää vahingoittavia eristys- ja varotoimenpiteitä vastaan lykkäämällä niitä ja turvautumalla tuhoisaan laumaimmuniteetti-teoriaan sillä seuraamuksella, että covid tappoi Britanniaassa vuodessa enemmän ihmisiä kuin toinen maailmansota ja saksalaisten pommitukset eli blitz yhdessä vuodessa. Lopulta Boris Johnsonin ja muidenkin populistien oli annettava periksi yhteiskunnan perusarvoille. On sanottu, että NHS, kansallinen terveydenhuolto, on jonkinmoinen uskonto Britanniaassa, eikä edes 40 vuotta thacherismia ole onnistunut sitä kokonaan tuhoamaan, vaikka se kokikin kovia erityisesti David Cameronin hallituksen säästöpolitiikassa finanssikriisin luomaa budjettivajetta kovakouraisesti jättäessä.

Mutta covid-kaudella yhteiskunnan todelliset arvot pulppusivat voimalla pintaan, ja jopa yksilön vapauksien alistaminen niille on monissa maissa hyväksytty miltei mukisematta.

Markkinaliberalismissa pankkiireille, monille yritysjohtajille ja IT-asiantuntijoille on maksettu huimat palkat, mutta covid paljasti, että yhteiskunnan tukipilareita ovat todellisuudessa huonosti palkattu hoitohenkilökunta sairaaloissa ja vanhusten hoitolaitoksissa, julkisten kulkuvälineiden kuskit ja muu kuljetus-henkilökunta sekä kauppojen myyjät ja työntekijät, joita ilman yhteiskunta olisi ollut hätää kärsimässä. Ja kansalaiset nousivat tilanteen tasalle, ymmärsivät tämän ja osoittivat kiittollisuuttaan näille ihmisille kokoontumalla kerran viikossa taputtamaan heille ulko-ovien ulkopuolelle. Varsinkin sairaanhoitajille tehtiin kunniaa, ja monissa ikkunoissa täällä näkyi julisteita, joissa kiitettiin NHS:ää ja sen (pääasiassa ulkomaalaisia) työntekijöitä.

Carney toteaa, että covid-kriisi paljasti myös räikesti yhteiskunnan eriarvoisuuden sekä eristymisessä että sairastumisriskissä. Ikä oli tärkeä tekijä, vanhat olivat pahimmassa sairastumis- ja kuolemanvaarassa, suurin osa tautiin menehtyneistä oli yli 60-vuotiaita. Ammatti- ja sosioekonominen taso vaikutti melkoisesti mahdollisuuteen välttää covid tekemällä työtä kotona. Eri maat tekivät erilaisia tutkimuksia, ja esimerkiksi Kanadaassa kävi ilmi, että mitä koulutetumpi työntekijä, sitä pa-

remmat mahdollisuudet hänellä oli jäädä kotiin tekemään työtä. Parempiosaiset ja lukeneisto saattoivat yleensä työskennellä, ja heillä oli tietenkin myös paremmin eristymisvaatimukseen sopivat tilavat kodit puutarhoineen, missä työnteko oli helppoa, tilaa ja rauhaa kylliksi ja raitista ilmaa soveliaasti tarjolla. Jos huonompiosaiset yleensä saattoivat tehdä työtä kotona, koko perhe oli ahtautunut pieneen asuntoon, jonne koululaisetkin tunkivat, kun koulut oli suljettu.

Tutkimuksen mukaan sairaus- ja kuolintilastot puhuivat Britanniaassa omaa karua kieltään: ammattitaidottomia työntekijöitä – eritoten miehiä – kuoli covidiin neljä kertaa enemmän kuin lukeneistoa ja keskiluokkaa. Kaikkialla mustia ja aasialaistautaisia kuoli covidiin enemmän kuin valkoisia. Lontoon bussinkuljettajia, joista monet ovat mustia, menehtyi covidiin tusinoittain, kunnes kuljetustyöläisten ammattiliitto pakotti työnantajat järjestämään heille korkeammalla lasiseinällä eristetyt ajajan kopit kunnan tuuletuksineen. Ammattiliittojen renesanssi jäsentensä terveyden ja hengen suojelijoina oli uusi vallitseva piirre covid-aikana.

Työpaikkojen menetys oli yleisempää joillakin ammattialoilla. Eniten työpaikkoja meni ravintoloissa, matkailualalla ja viihde- ja taidepuolella. Työpaikkansa lopullisesti tai osittain menettäneet olivat yleensä pienipalkkaisia nuoria, naisia tai he kuuluivat etnisiin ryhmiin. Koulujen sulkemisesta kärsivät eniten vähempiosaiset lapset, joiden vanhemmat eivät kyenneet korvaamaan opettajia. Kalliit yksityiskoulut voivat paremmin järjestää etäopetusta oppilailleen kuin valtion koulut. Monilla köyhillä oppilailla ei ollut edes tietokonetta käytössään. Kaikenlainen tasa-arvon puute näkyi niin selvästi covid-kaudella, että se sai äänestäjät tajuamaan tasa-arvon puutteen yhteiskunnassa.

Voi tietysti kysyä ovatko kaikki nämä covid-kaudella ilmenneet tunteet ja arvot jatkuvia vai unohdettavia ne yhtä nopeasti kuin finanssikriisin opeukset; finanssikriisihän johtui pääasiassa markkinaliberalismin edellyttämästä deregulaatiosta, ja olisi luullut, että järkipäiväinen yhteiskunta olisi osannut kääntää selkensä uusliberalismille jo sen jälkeen.

Covid-kriisi toi yhteiskunnan perusarvot uudelleen kunniaan ja paljasti, mitä äänestäjät todella arvostivat ja mitä he halusivat. Carneyn mielestä näin tulee jatkuakin. Yhteiskunta, hallitukset ja kansalaiset määräävät perusarvot: markkinoiden tulee toteuttaa niitä eikä päinvastoin. Finans-

silaitosten on sopeuduttava ja uudistuttava tähän ajatteluun, ja Carney yrittää teoksessaan kaavailla, miten se voisi tapahtua. Taloudellisen paradigman muutos on Englannin pankin entisen johtajan mielestä tärkeää varsinkin, kun yritetään ratkaista ympäristökriisiä. Hän yrittää viitoittaa myös tietä ympäristöystävällisemmälle yhteiskunnalle. Markkinoiden eikä myöskään tekniikan arvojen ei tule olla itsetarkoitus. Mitä hyötyä on tekniikan kehityksestä, jos se ei paranna ihmisten hyvinvointia ja ratkaise ihmiskunnan ongelmia, esimerkiksi juuri ympäristökriisiä, Mark Carney kysyy.

Hän syyttää markkinaliberalismia myös siitä, että valtiot olivat niin huonosti valmistautunei-

ta covid-kriisiin, ja arvioi, että jos olisi varauduttu paremmin ajoissa, edeltäkäsikin, olisi ehkä voitu välttää rajut eristystoimenpiteet ja talous ei olisi kärsinyt niin paljon. Mutta markkinaliberalismi suosii lyhyen aikavälin ratkaisuja ja voiton tavoittelua eikä kannusta pitkän aikavälin tavoitteisiin. Tiedemaailman varoituksista huolimatta hallitukset eivät varustautuneet kunnollisesti pitkällä aikavälillä mahdollisesti uhkaavan terveyskriisin varalle tuotannossa tai julkisissa palveluissa. Voitton tavoittelussa covidin torjunnalle tärkeiden terveysvarusteiden ja välineiden valmistus oli suureksi osaksi ulkoistettu Kiinalle, mikä tuskin oli kovin järkevää.

KIRJOITTAJA

Lennon, Eeva (cemlennon[at]gmail.com)